

BURCU KALPAKLIOĞLU • Fetvayla Yol Göstermek

BURCU KALPAKLIOĞLU Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Müftülüğü'ne bağlı Alo Fetva Hattı'nın kadın biriminde verilen fetvalar üzerine yazdığı tez ile aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Amsterdam Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde doktorasına devam ediyor.

İletişim Yayınları 3249 • Araştırma-İnceleme Dizisi 546

ISBN-13: 978-975-05-3426-3

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK SEDA MİT

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BURCU KALPAKLIOĞLU

Fetvayla Yol Göstermek

Alo Fetva Hattı, Vaizeler,
Gündelik Hayat Tavsiyeleri

Annem Demet ve kızlarım Leyla ve Feryal için...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
GİRİŞ	11
Din, aile ve ilişkisellik	17
Alo Fetva Hattı'nda vaizeler	23
Araştırmanın sahası: Bayan fetva odası	27
Kitabın planı	31
BİRİNCİ BÖLÜM	
MODERN BİR DEVLET KURUMUNDA FETVAYI DÜŞÜNMEK	33
“Dinî” ve “seküler” karşıtlığını yeniden okumak	37
Türkiye’de fetvanın kısa tarihi	42
İKİNCİ BÖLÜM	
FETVANIN OTORİTESİ VE TAVSİYE ETİĞİ	53
Diyanet’in otoritesi	55
Doğru bilgiyi iletmek	57
Dinî-etik kavramlar	62
Tavsiye etiği	67
<i>Ahlâki rehberler olarak vaizeler</i>	68
<i>Tavsiye verme pedagojileri</i>	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAİZELERİN YORUMLAMA ALANI	83
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AİLELERE REHBERLİK	93
Yönetimsel bir pratik olarak fetva.....	94
Kadınlara haklarını söylemek.....	105
Kaygan zeminde aileyi korumak.....	115
Ailelere rehberlikte terapötik söylemler.....	124

BEŞİNCİ BÖLÜM

FETVALARDA CİNSEL AHLÂK, DİNÎ NİKÂH VE DİNÎ BOŞANMA	131
Cinsel ahlâk ve cinsel pratiklere dair fetvalar.....	134
Dinî nikâh: Fıkhın, medeni hukukun ve toplumsal normların müzakeresi.....	140
Kadınların hayatında talâk.....	145
Erkek fetva odasında bir gün.....	149

ALTINCI BÖLÜM

VAİZELERİN DUYGUSAL YÜKÜ	153
Aracı ve arada kalan vaizeler.....	154
Fetvanın vebali.....	163

SONUÇ

ARAŞTIRMACININ DUYGUSAL YÜKÜ	173
KAYNAKÇA	181
DİZİN	189

TEŞEKKÜR

Bu kitap Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yazmış olduğum yüksek lisans tezinin Türkçeleştirilerek yeniden yazılmış halidir. Bu süreçte pek çok insanın emeği var. Danışmanım Prof. Nükhet Sirman, ben henüz bir felsefe öğrencisiyken kafamı açan antropoloji dersleriyle aklımı çeldi, tez boyunca sonsuz cömertliğiyle bana rehber oldu ve beni her daim cesaretlendirdi. Prof. Belgin Tekçe, titizliğiyle ve entelektüel birikimiyle tezi şekillendirmemde çok yardımcı oldu.

Hilal Alkan kitabı yazmam konusunda beni yüreklendirdi. Şeyma Gümüş, bütün metni özenle okudu ve yazım sürecinin her aşamasında bana cesaret verdi. Kübra Şamiloğlu yaptığım işe inanmamı sağladı. Hümeysra Dinçer, Esmenur Şamiloğlu, Şehide Zehra Keleş, Feyza Akınerdem ve Selma Şirin fikirleriyle ve arkadaşlıklarıyla destek verdiler. Eşim Samet Yalçın da yaratıcılığı ve kavramlara olan sonsuz merakıyla bana ilham oldu.

Tez yazma ve kitaplaştırma sürecinde annem Demet Kalpaklıoğlu, sevgisiyle, emeğiyle ve bana olan inancıyla her za-

man yanımdaydı. Hakkımı ödeyemem. Babam Kemal, kardeşim Burak Kalpaklıoğlu ve kayınvalidem Necla Yalçın da seferber olup, bu süreçte kızlarım Leyla ve Feryal ile vakit geçirerek bana destek oldular.

Hepsine sonsuz müteşekkirim.

Bu kitap Nevin Meriç'in ve vaizelerin misafirperverliği ve sohbetleri olmasaydı yazılamazdı. Bana kapılarını, fikirlerini ve hayatlarını açan Nevin Meriç'e ve vaizelere teşekkür borçluyum.

GİRİŞ

Nuruosmaniye Camii'nin avlusundaki İstanbul Müftülüğü'ne ait ek hizmet binasında yer alan bayan fetva odası, vazelerin gün boyunca telefonla arayan kişilere fetva verdikleri odanın ismi. Büyük ve çok sayıda kadının telefona baktığı kompleks bir mekândansa, küçük ve sade bir oda burası. Üç tane masanın, masaların üzerinde bilgisayarların ve karşıdaki raflarda hadis ve ilmihal kitaplarının, İslâm Ansiklopedisi'nin ve Diyanet'in çeşitli yayınlarının bulunduğu bu odada, üç kadın sürekli olarak çalan telefonlara cevap veriyor. Saha araştırmamı yaptığım 2014 yılında, bu odada daimi olarak bir din hizmetleri uzmanı ve iki tane de Müftülüğe bağlı ilçelerde çalışan ve buraya dönüşümlü olarak gelen vaize bulunuyordu. Bayan fetva odasındaki kadınlar mesaide oldukları bir gün boyunca ibadetten inanca, gündelik hayat problemlerinden boşanma konularına kadar çok geniş bir yelpazede sorulan sorulara cevaplar veriyorlardı.

Saha araştırması için bayan fetva odasında oturup telefon konuşmalarını dinlediğim bir günde şahit olduğum konuşmaların bazılarını buraya yazmam soruların çeşitliliğini gör-

memize yardımcı olabilir. Örneğin, kendisine tüpleri bağlatmakla ilgili soru soran kadına, kadınların tüplerini bağlatmasının fitrata aykırı olduğunu ve çok çocuk sahibinin kötü bir şey olmadığını söyleyen bir vaize, telefonu kapattıktan sonra bana “Kadının dört çocuğu varmış, beşinciye hamileymiş. Doktorlar ‘Ne yapacaksın o kadar çocuğu? Bağlat tüplerini’ diyorlarmış... Doktorlar bize cahil muamelesi yapıyorlar. Ben üçüncüdeyken ‘Ne yapıyorsun? Bir de çalışan kadınsın’ demişti [doktorum]. Ben takmıyorum, ben de onlara cahil muamelesi yapıyorum” dedi. Aynı gün yine aynı vaize, rahim sarkması yaşayan bir başka kadına tüplerini bağlatmasını tavsiye etti. Vaizenin anlattığına göre, bu kadın da üçüncü çocuğuna hamiledir ve doktor yaşadığı rahatsızlıktan dolayı ona kesinlikle hamile kalmaması gerektiğini söyler. Vaize ona “Nasıl bir doktorunuz var? Dindar bir doktor mu?” sorularını sordu ve sonra “Normalde izin verilmiyor ama kişiye göre değişiyor. Doğurmak sağlığını tehlikeye düşürecekse tüplerinizi bağlatabilirsiniz” dedi.

Bu sorudan sonra arayan kadın, yaşadığı apartmanın otomat parasını ödemek istemediğini, çocuğunun olmadığını ve otomatına az basıldığını söyledi. Vaize, komşularını yanına çağırıp telefonun hoparlörünü açarak cevabı bekleyen bu kadına sorusunu netleştirmesini söyledi ve sonra soruyu birlikte formüle ettiler: “Otomat parasını vermesem dienen komşularımın hakkına girer miyim?” Vaize net bir cevap vermeyerek, acilen apartman yönetim toplantısı yapmalarını tavsiye etti.

Daha sonra gelen iki soru ise âdet düzensizliği ve loğusalık döneminde kanama yaşayan kadınların gusül abdestine dair sorduğu sorulardı. Bir vaize gusül abdestiyle ilgili soruya cevap verirken, odadaki diğer vaize finans konularıyla ilgili sorulan bir soruya şu cevabı veriyordu: “Finans kurumlarıyla işlem yapmak caiz, fakat her işlem için bankayla konuşmak la-

zım. Altın olarak verdiklerinizi altın olarak istediğiniz zaman vermiyorsa caiz değil. Diyanet açıklama yaptı bu konuda.”

Sonrasında yapılan uzun bir telefon konuşmasını dinlerken aldığım notların bir kısmı şöyle: “Eşiniz bildiğinizi biliyor mu? ... Eşinizin işlediği günahlar yüzünden sizin nikâhınıza bir şey olmaz... Sizin affetmenize binaen eşiniz bunu alışkanlık haline getirmesin.” Telefonu kapattıktan sonra vaize bana telefonda dinlediği hikâyeyi şöyle anlattı: “Eşi yakın bir akrabasıyla aldatıyormuş. Kadın bunu kamerayla keşfetmiş. Eşimi seviyorum, diyor kadın. ‘Eşimin aldattığı kadınla görüşmüyorum, vebali var mı?’ diye soruyor.” Aynı gün vaizeler çoğunlukla kadınlar tarafından sorulan şu sorulara da cevap verdiler: “Eşimle mahkemeye boşandık. Bu boşanma talâk yerine geçer mi”, “Eşim bana ‘boş ol’ dedi. Ne yapmalıyım?”, “İşyerinden tazminatsız çıkarıldım. Benim gibi tazminatsız çıkarılan arkadaşlarım dava açıp tazminat aldılar. Ben de böyle yapsam gönülsüz verdikleri tazminat helal olur mu?”, “Hiç namaz kılmayan biriyim. Hz. Ali’nin Celcelutiye duasını okuduğum takdirde kafam daha çok karışır mı?”, “5 sene doğum kontrol hapı aldım, yan etkilerini gördüm. Spiral caiz mi?”, “Eşim bugüne kadar sana verdiklerim haram olsun diyor. Eşimden aldığım para helal mi?”

Bu kitap, İstanbul Müftülüğü’ne bağlı Alo Fetva Hattı’nda vaizelerin verdiği fetvaları ve fetva verme yollarını incelemeyi amaçlayan bir saha araştırmasından yola çıkarak yazıldı. En başta söylemem gerekir ki, kitabın derdi, ne Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurumsal bir analizini yapmak ne de teolojik tartışmalar yürütmek. Kitap esas olarak, modern seküler bir kurumda icra edilen “geleneksel” bir pratik aracılığıyla etik, siyaset ve dinin nasıl iç içe geçtiğini ve vaizelerin her bir tekil durum için fetvaları nasıl yeniden yorumladıklarını analiz etmeyi amaçlıyor. Fetvaların içerik olarak ne söylediğiyle birlikte “nasıl” verildiğini de sorgulayarak, fetvanın

etik yönünü tartışmaya açıyor. Kitap aynı zamanda fetva veren aktörler olan ve Diyanet ile soru soranlar arasında aracı vazifesi gören vaizelerin hikâyelerine odaklanıyor. Vaizelerin pedagojilerini, duygularını, geleneksel fetvaları nasıl dönüştürdüklerini ve fetva verirken Diyanet'in, arayan insanların ve kendi vicdanlarının sesleri arasında nasıl kaldıklarını anlatmayı hedefliyor.

Sözlükteki karşılığı “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” olan fetva, fıkıh terimi olarak ise “fakih bir kişinin fiki bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm” anlamına gelir (Atar, 1995). Buradaki hüküm kelimesi bizi yanıltmasın, fetvalar ibadetten tutun gündelik hayatın detayları ile ilgili bir konuya kadar aklınıza gelebilecek herhangi bir meseleyi içerebilen ve *bağlayıcılığı olmayan* tavsiyelerdir.¹ Benim fetvalara, bilhassa kadınların Alo Fetva aracılığıyla fetva vermesine olan ilgimi besleyen üç konudan bahsetmek istiyorum. İlk olarak, Türkiye’de fetvalara olan yaklaşımın çok sınırlı ve ideolojik bagajlarla yüklü olduğunu söyleyebilirim. Kimileri fetvayı sadece egemen iktidarın projelerini gerçekleştirmek için kullandığı bir araç olarak düşünüyor, kimileri ise fetvaları küçümseyerek insanların gündelik hayatındaki önemsiz ve fazlasıyla detay olarak görülen sorunlarına çözüm aradığı bir yol olarak görüyor. Akademik yazında da, son dönemlerde tarihçilerin fetvaları analiz ederek, dönemin hukuki ve toplumsal yapısı üzerine yazdıkları metinlerin sayısı son derece fazla olsa da, antropoloji ve sosyoloji literatüründe fetva üzerine yapılmış çalışmalar oldukça azdır.² Halbuki fetva sadece geçmişe ait

1 Bu yüzden kitap boyunca fetva ve tavsiye kelimelerini birbirlerinin yerine kullandım.

2 Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Meriç (2004); Agrama (2010); Masud, Messick ve Powers (1996).